

शुद्धोधन गाउँपालिका कपिलवस्तु लुम्बिनी प्रदेश

उपेक्षित उष्ण प्रदेशिय रोगहरुको स्थिति र विवरण

२०८०

उपेक्षित उष्ण प्रदेशीय रोगहरूको स्थिति र विवरण

शुद्धोधन गाउँपालिका

कपिलवस्तु

लुम्बिनी प्रदेश

२०८०

शुद्धोधन गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

शुद्धोधन गाउँपालिका भौगोलिक रूपमा २७ डिग्री ३४ मिनेट ६ सेकेण्डदेखि २७ डिग्री ४७ मिनेट ४४ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८२ डिग्री ४३ मिनेट ५२ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री ५६ मिनेट ७ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ । समुन्द्र सतहको ७०० फिट देखि १००० फिट सम्मको उचाईमा रहेको यस गाउँपालिकाका कुल क्षेत्रफल २८४.०८ वर्ग किमि रहेको छ । पूर्वमा रुपन्देहि पश्चिममा मायादेवि गाउँपालिका उत्तरमा र बाणगंगा नगरपालिका र दक्षिणमा भारत रहेको छ । यस नगरपालिकामा हाल ६ वटा वडा कायम रहेका छन् भने २०७८ सालका जनगणना अनुसार शुद्धोधन गाउँपालिकाको ६७७० घरधुरी रहेको छ भने कुल जनसंख्या ५३४१७ रहेको छ जसमा महिलाको संख्या २७१५९ छ भने पुरुषको संख्या २६२५८ रहेको छ ।

उपेक्षित उष्ण प्रदेशीय रोगहरू

परिचय

उपेक्षित भन्नाले सामान्यतः वास्ता नगरिएको, हेला गरिएको भन्ने बुझिन्छ । यी रोगहरूलाई उपेक्षित भन्नुका कारण संसारभर नै यी रोगहरूको सम्बन्ध गरीबीसँग छ र अन्य रोगहरू जतिकै ध्यान दिइएको छैन । यी रोगहरूको भार गरीबीको रेखामुनी रहेका मानिसहरूमा देखिनुका साथै राजनीतिक प्रतिबद्धता कम भएका कारण जनस्वास्थ्यका हिसाबले प्राथमिकता प्राप्त गर्न नसकेको अवस्था छ । यी रोगहरूको सही तथ्याङ्कको अभाव तथा नामका कारण पनि छाँयामा परेको पाइएको छ ।

उष्ण प्रदेशीय रोगहरू उष्ण र उप-उष्ण क्षेत्रमा रहेका १४९ देशहरूबाट प्रतिवेदन गरिएका सुरूवा रोगहरूको ठूलो समूह हो जसका कारण वर्षेनी दश करोड भन्दा बढी मानिसहरूलाई असर गरेको छ र लाखौं डलरको आर्थिक भार सिर्जना गरेको छ । गरीबीको अवस्थामा रहेका मानिसहरू, वातावरणीय सरसफाईको अवस्थासन्तोषजनक नभएका स्थानहरूमा बस्ने मानिसहरू यी रोगहरूको चपेटामा परेका छन् । सङ्क्रमित भेक्टर, घर-पालुवा जनावर तथा समुदायमा पाईने अन्य जीव-जन्तुसगको हाम्रो नजिकको सम्बन्धका कारण पनि यस रोगको जोखिम बढेको छ । विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले दीगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न उपेक्षित उष्ण-प्रदेशीय रोगहरूको अन्त्य गर्न २०२१-२०३० मार्ग चित्र कोरेको छ । उपेक्षित उष्ण प्रदेशीय रोगहरू (NTDs) गरीबहरूको पुरानो रोग हो जसले विश्वका एक अर्ब भन्दा बढी मानिसहरूमा सामाजिक र आर्थिक ठूलो बोझ थपेको छ । मुख्यतः उष्ण प्रदेशीय र उप-उष्ण प्रदेशीय क्षेत्रहरूमा बसोबास गर्ने सीमान्तकृत समुदायहरू यस रोगबाट पीडित छन् । प्रस्तुत मार्गनिर्देशनले रोग विशेष र कस-कटिङ्ग लक्ष्य तथा रणनीतिहरूको रूपरेखा तयार गरेको छ र सम्पूर्ण उपेक्षित उष्ण प्रदेशीय रोगहरूले समुदायको आवाजलाई प्रतिनिधित्व गरेको छ । दीगो विकास लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न उपेक्षाको अन्त्य गरौं भन्ने नारा दिइएको छ । विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले २०१७ मा सूचीकृत गरेका २० वटा उपेक्षित उष्ण-प्रदेशीय रोगहरू मध्य नेपालमा पाइएका उपेक्षित उष्ण-प्रदेशीय रोगहरू तल उल्लेख गरिएको छ ।

१. कुष्ठ-रोग
२. हात्तीपाईले
३. जुका
४. डेङ्गी र चिकनगुनिया
५. रेबिज
६. सर्पदंश
७. लुतो
८. कालाजार
९. फित्ते-जुका
१०. खस्रे रोग (ट्रकोमा)

१. कुष्ठरोग

१.१ परिचय

कुष्ठरोग एउटा दीर्घ रोग हो। प्रायः यो कम सङ्क्रामक रोग भित्र पर्दछ। यो माईकोव्याक्टेरियम लेप्रे (Mycobacterium Lepae) नामक किटाणुले गराउँछ। यसले छाला तथा हात-खटुटाको स्नायुलाई असर गर्छ। मानिसको शरीरमा कुष्ठरोगको किटाणुले प्रवेश गरेपछि यदि त्यस मानिसमा कुष्ठरोगको किटाणुविरुद्धको प्रतिरोधात्मक शक्ति कमजोर भएमा साधारणतया २ देखि ५ वर्षभित्र यो रोगको प्रारम्भिक लक्षण तथा चिह्नहरू देखा पर्न सक्छन्।

१.२ कुष्ठरोग सर्ने तरिका

हरेक मानिसको शरीरमा कुनै पनि सरुवा रोगको विरुद्ध लड्ने शक्ति हुन्छ। त्यस्तो शक्तिले शरीर भित्र पसेका रोगका कीटाणहरूलाई नष्टपारी रोग लाग्नबाट बचाउँछ। अध्ययन अनुसन्धानबाट के थाहा पाइएको छ भने ९५% मानिसहरूमा कुष्ठरोगसँग लड्ने क्षमता बलियो हुन्छ। कुष्ठरोग लागेका तर उपचारमा आइसकेका व्यक्तिबाट अरुलाई यो रोग सधैं किनकि यो रोगको एक मात्र औषधीको सेवनले नै किटाणुनिष्क्रिय भई अरुलाई सधैं। यो रोग उपचार शुरू नगरेका कुष्ठ-रोगका बिरामीबाट मात्र अरुलाई सर्न सक्दछ। यो रोग मुख्यतया श्वास प्रश्वासको माध्यमबाट सर्दछ। धेरैकिटाणु भएको र उपचार नगरेको बिरामीले श्वास फेर्दा वा हाँछ्यु गर्दा कुष्ठ-रोगका किटाणहरू बिरामीको शरीरबाट बाहिर आउँछन् र निरोगी व्यक्तिले सास लिँदा उसको शरीरमा प्रवेश गर्दछन्। भीड-भाड वा धेरै मान्छे एकै ठाउँमा बस्ने, सुत्ने गरेमा यो रोग सर्ने सम्भावना बढी हुन्छ।

१.३ कुष्ठरोगमा देखिने लक्षण तथा चिह्नहरू

- छालामा रातो वा फुस्रो दाग भएको देखा पर्नु
- दाग भएको ठाउँमा चेतना शक्ति हराउनु
- अनुहारको छाला बाक्लो हुनु वा चम्किनु
- हात-खटुटा भ्रमभ्रमाउनु, मांसपेशीमा कमजोरी आउनु, स्नायु सुनिनु, दुख्नु, खुट्टा सुनिनु, नदुख्ने घाउ (Ulcer) हुनु,
- आखाको मांसपेशीमा कमजोरी आउनु, आखाँ बन्द गर्न नसक्नु, आँखी भौँ भर्नु
- कानको लोती बाक्लो हुनु वा गिर्खा आउनु
- शरीरमा गिर्खाहरू देखा पर्नु
- कहिलेकाहिँ बिरामीले कुष्ठ रोगमा देखिने प्रतिक्रिया (reaction) १ वा २ का लक्षणहरू सहित आउनसक्छन् (यस अवस्थामा गलत निदान हुने सम्भावना प्रबल हुन सक्छ), यस्ता लक्षणहरू लिएर आएमा शङ्का गर्नु पर्दछ,

१.४ कुष्ठरोगको निदान

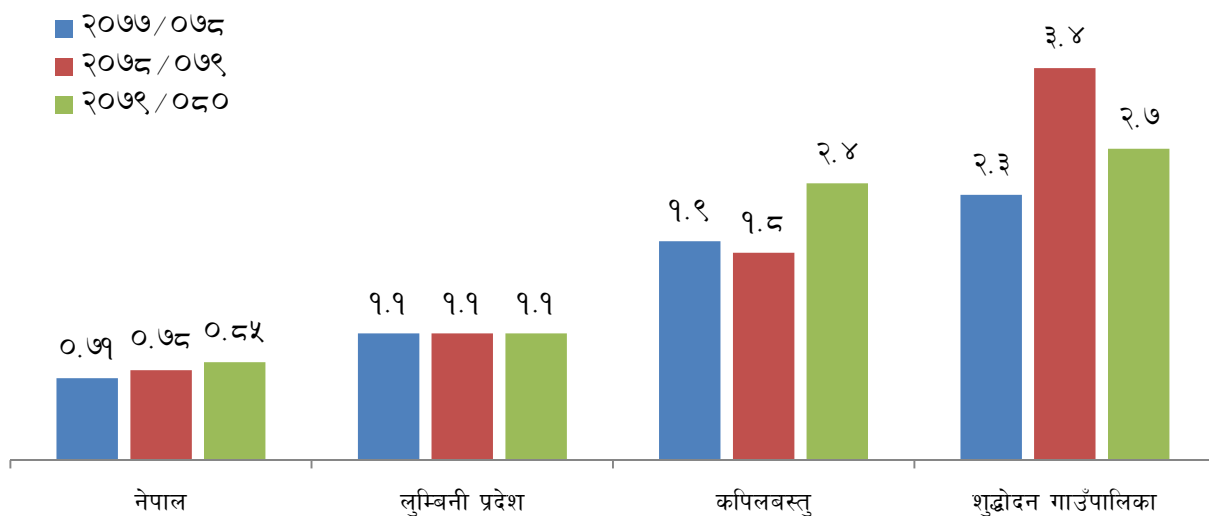
तलका तीनवटा मुख्य चिह्न (Cardinal Sign) मध्ये कुनै एक वटा चिह्न देखिएमा कुष्ठरोगको निदान गर्नसकिन्छ।

- छालामा रातो वा फुस्रो दाग देखा पर्नु र दागमा स्पर्शशक्ति हराउनु
- स्नायु(Peripheral Nerve) सुन्निएर सम्बन्धित स्नायुबाट संचालित भागहरूमा कार्यक्षमतामा ह्रास आउनु (स्पर्श शक्ति हराएमा वा मांसपेशी कमजोर भएमा)
- छालाको (Slit Skin Smear) जाँच गर्दा कुष्ठरोगका किटाण देखा परेमा

१.५ शुद्धोधन गाउँपालिकामा कुष्ठरोगको इपिडेमियोलोजी तथा कुष्ठरोगका सुचकहरुको तुलनात्मक स्थिति

१.५.१ रजिष्ट्र प्रिभेलेन्स दर (प्रति १०००० जनसंख्यामा) तुलनात्मक स्थिति

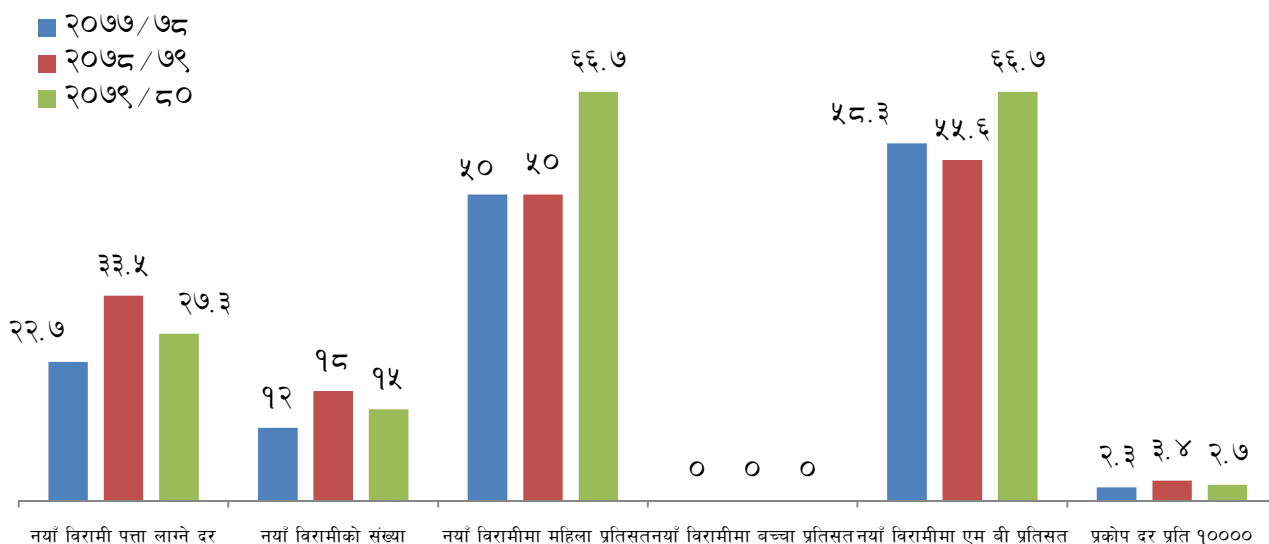

स्रोत: **DHIS2**

नेपालको विगत तीन वर्षको तथ्यांकका आधारमा हेर्दा कुष्ठरोगको प्रकोप दर (प्रति १०००० जनसंख्यामा) वर्षेनी बढदै गएको पाइन्छ। नेपालको अवस्था हेर्दा [आ.व.२०७३/०७८](#) = ०.७१, [आ.व.२०७८/०७९](#) = ०.७८, [आ.व.२०७९/०८०](#) = ०.८५, लुम्बिनी प्रदेशको [आ.व.२०७३/०७८](#) = १.१, [आ.व.२०७८/०७९](#) = १.१, [आ.व.२०७९/०८०](#) = १.१ त्यसैरी कपिलवस्तु जिल्लाको अवस्था हेर्दा [आ.व.२०७३/०७८](#) = १.९, [आ.व.२०७८/०७९](#) = १.८, [आ.व.२०७९/०८०](#) = २.३ छ भने शुद्धोधन गाउँपालिकामा भने [आ.व.२०७३/०७८](#) = २.३, [आ.व.२०७८/०७९](#) = ३.४, [आ.व.२०७९/०८०](#) = २.७ कुष्ठरोगको प्रकोप दर (प्रति १०००० जनसंख्यामा) रहेको तथ्यांकले देखाएको छ।

शुद्धोधन गाउँपालिकाको ३ वर्षको कुष्ठरोगको तथ्यांक

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिका, स्वास्थ्य शाखा, **DHIS2**

शुद्धोधन गाउँपालिकाको गत तीन वर्षको तथ्यांक हेर्दा नयाँ कुष्ठरोग विरामी पत्ता लाग्ने दर पहिलो आ.व.को तुलनामा दोस्रो आ.व.मा बढेको देखिएता पनि तेस्रो आ.व.मा भने घटेको देखिन्छ । माथिको तथ्यांकलाई हेर्दा आ.व.२०७३/७८ = २२.७ प्रतिशत, आ.व.२०७८/७९ = ३३.५ प्रतिशत, आ.व.२०७९/८० = २७.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यस तथ्यांकले अहिले पनि शुद्धोधन गाउँपालिकामा कुष्ठरोगको पत्ता लाग्ने दर उच्च नै रहेको देखिन्छ ।

तीन वर्षको तथ्यांकका आधारमा हेर्दा कुष्ठरोगको नयाँ विरामीको संख्या पनि पहिलो आ.व.को तुलनामा दोस्रो आ.व.मा बढेको देखिएता पनि तेस्रो आ.व.मा भने केही संख्यामा घटेको देखिन्छ (आ.व.२०७३/७८ = १२ जना, आ.व.२०७८/७९ = १८ जना, आ.व.२०७९/८० = १५ जना) जस मध्ये आ.व.२०७३/७८ मा ५० प्रतिशत, आ.व.२०७८/७९ मा ५० प्रतिशत र आ.व.२०७९/८० मा ६६.७ प्रतिशत महिला अनुपात देखिएको छ । त्यसै गरी तीन वटै आर्थिक वर्षमा नयाँ विरामीमा बच्चाको प्रतिशत भने शुन्य रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी कुष्ठरोग प्रकोप दर प्रति १० हजारमा आ.व.२०७३/७८ = २.३ प्रतिशत, आ.व.२०७८/७९ = ३.४ प्रतिशत, आ.व.२०७९/८० = २.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी कुष्ठरोगका नयाँ विरामीमा एम.बि. प्रतिशत दर बढेको देखिन्छ जसमा आ.व.२०७३/७८ = ५८.३ प्रतिशत, आ.व.२०७८/७९ = ५५.६ प्रतिशत, आ.व.२०७९/८० = ६६.७ प्रतिशत रहेको छ ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० कुष्ठरोगका सूचकहरुको स्वास्थ्य संस्था अन्तर्गतको तुलानत्मक स्थिति

वार्ड नं	स्वास्थ्य चौकी	नयाँ विरामी पत्ता लाग्ने दर	रजिष्टर प्रिभेलेन्स दर प्रति १००००	नयाँ विरामीको संख्या	नयाँ विरामीमा एम बी प्रतिशत	नयाँ विरामीमा बच्चा प्रतिशत	नयाँ विरामीमा महिला प्रतिशत
१	पतरिया स्वास्थ्य चौकी	०	०	०	०	०	०
२	नन्दनगर स्वास्थ्य चौकी	०	०	०	०	०	०
३	लवनी स्वास्थ्य चौकी	५३.२	५.३	५	८०	०	४०
४	विठुवा स्वास्थ्य चौकी	१८४.२	१८.४	१०	६०	०	८०
५	हथिहवा स्वास्थ्य चौकी	०	०	०	०	०	०
६	वाँसखोर स्वास्थ्य चौकी	०	०	०	०	०	०

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिकाम, स्वास्थ्य शाखा, DHIS2

२. हात्तीपाइले (Lymphatic Filariasis)

२.१ परिचय

हात्तीपाइले क्युलेक्स जातको सङ्क्रमित पोथी लामखुट्टेको टोकाइबाट सर्ने सरूवा रोग हो। हात्तीपाइलेउचेरेरिया ब्याडक्रफ्टी नामको परजीवीबाट हुन्छ। यो मसिनो धागो जस्तो हुन्छ। यस रोगले मानिसको लसिका प्रणाली (Lymphatic System) मा असर गर्दछ, जसका कारण शरीरका विभिन्न अङ्गहरू अस्वभाविक रूपमा बृद्धि हुने गर्छन्। यस रोगको कारण पटक पटक हात-खुट्टामा दुखाइ भइरहन्छ। पछि गएर अपाङ्गता हुने सम्भावना रहन्छ। जसको कारण सामाजिक लान्छना र भेदभाव सहनु पर्ने हुन्छ। विश्वका ७२ जोखिम देशहरू मध्ये ४९ देशहरूमा बसोबास गर्ने भण्डै ८४ करोड मानिसहरू अझै यस रोगको जोखिममा रहेका छन्। सुरक्षित औषधीको सेवनले यस रोगको जोखिमलाई घटाउन सकिन्छ। औषधीको सेवन पश्चात २३ देशमा बसोबास गर्ने लगभग ६० करोड मानिसहरू यस रोगको जोखिमबाट सुरक्षित भइसकेका छन्। संसारका ७२ मध्ये २९ संक्रमित देशहरूले आम औषधी सेवन कार्यक्रम सम्पन्न गरिसकेका छन्।

२.२ हात्तीपाइले रोगका लक्षण तथा चिह्नहरू

१. लक्षण बिनाका अवस्था (Asymptomatic microfilaremia)

२. लक्षण सहितको चिह्नहरू (Symptomatic microfilaremia)

३. दीर्घ अवस्था (Chronic Manifestations)

२.२.१. लक्षण बिनाका अवस्था (Asymptomatic microfilaremia)

- प्राय मानिसमा लक्षण नै नदेखिने हुन्छ,
- माइक्रो-फाइलेरिया सङ्क्रमित व्यक्तिको रगतमा देखा पर्छ,
- अल्ट्रा-साउण्डमा लिम्फ ग्रन्थीहरू सुन्निएको वा जुकाको पोको देखिन्छ,
- अण्डकोषको अल्ट्रासाउण्ड गर्दा माइक्रो-फाइलेरिया नाचेको जस्तो देखिन्छ जसलाई Filarial dance sign पनि भनिन्छ।

२.२.२ लक्षण सहितको चिह्नहरू (Symptomatic microfilaremia)

एक्कासि देखापर्ने लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउनु, लिम्फ ग्रन्थी रातो हुनु, सुन्निनु
- अण्डकोष सुन्निनु

पटक पटक देखिने लक्षणहरू:

- अण्ड-कोष सुन्निनु
- खुट्टा सुन्निनु, गुप्ताङ्ग सुन्निनु, स्तन सुन्निनु
- Tropical Pulmonary Eosinophilic Syndrome
- इस्नोफिल धेरै बढ्नु, हल्का ज्वरो आउनु, दम बढ्नु, फोक्सोको दीर्घ रोगी हुनु

२.२.३. दीर्घ अवस्था (Chronic Manifestations)

शरीरमा भएका जुकाको कारणले गर्दा प्रतिक्रिया भइ सुन्निएको बढ्दै जानुका साथै किटाणुहरूको संक्रमणको कारणले भन भन सुन्निने बढ्दै जान्छ। पटक पटक सुन्निने गर्दा छाला बाक्लो हुदै जान्छ। पटक पटक क्षतिका कारणले गर्दा खुट्टाहरू भन भन सुन्निदै जान्छ जुन हात्तीको खुट्टा जस्तै हुन्छ त्यस्तै पुरुषको अण्डकोष सुन्निदै जान्छ।

- हात वा खुट्टा सुनिनु प्रायः तल्लो खुट्टा सुनिन्छ, कहिलेकाँही हात पनि सुनिन्छ, विरलै दुइवटै हातखुट्टासुनिन्छ
- गुप्ताङ्ग र स्तनमा असर गर्छ र विस्तारै सुनिदै जान्छशुरुवाती अवस्थामा छाला नरम हुन्छ र थिच्दा खाल्टो पर्छ, पछि गएर छाला बाक्लो हुन थाल्छ र थिच्दा खाल्टो पर्दैन।
- छाला दोब्रिनु, गिर्खा देखा पर्नु र मुसो पलाउनु र
- घाउहरू निको नहुनु ।
- पिसाबमा सेतो दूध जस्तो देखा पर्नु

२.३ निदान, उपचार र रोकथाम

Filarial lymphedema एकिन गर्ने तरिका

- MicroscopyM Detection of Microfilariae – -collect blood between 10pm to 2am
- Immunochromatic test cards -high sensitivity
- Immunochromatic test -ICT
- Filariasis Test Strip -FTS
- UltrasoundM æfilarial dance signÆ in intra–scrotal lymphatic vessels -too low sensitivity

२.४ उपचार तथा व्यवस्थापन

विरामी भएमा (Case based_M Diethylcarbamazine Citrate -DEC_ and Albendazole-ALB_

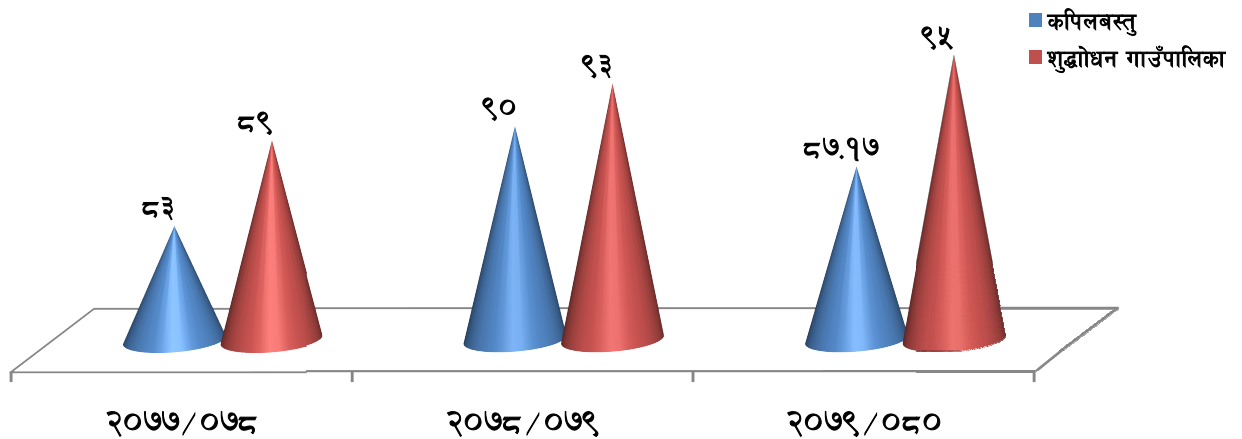
- DEC ± ALBM -Single dose_
- DECM 6mg÷kg for 12 days

शल्य-चिकित्साबाट गरिने उपचार (Surgical corrections)

- हाईड्रोशिलः शल्यक्रिया गर्दा पूर्ण रूपमा निको हुन्छ । अस्पतालमा यसको उपचार निःशुल्क गरिन्छ र
- लिम्फोडेमाः कस्मेटिक शल्यक्रिया वा सूक्ष्म शल्यक्रिया गर्दा उपलब्धी एकदमै कम हुन्छ ।

२.५ शुद्धोधन गाउँपालिकामको हात्तीपाइलेको इपिडेमियोलोजी तथा वर्तमान अवस्था

२.५.१ हात्तीपाइलेविरुद्धका आम औषधि सेवनको अवस्था

स्रोतः जिल्ला स्वास्थ्य कार्यलय कपिलवस्तु, शुद्धोधन गाउँपालिकाम, स्वास्थ्य शाखा

विगत १५ वर्षदेखि कपिलवस्तु जिल्लामा हात्तिपाइले विरुद्धको आम औषधि सेवान अभियान संचालन भएता पनि हात्तिपाइले रोग निवारण हुन सकेको छैन । अहिले पनि कपिलवस्तुमा प्रति १० हजारमा १ प्रतिशतभन्दा कम प्रकोपदर हुनु पर्नेमा कपिलवस्तु जिल्लामा भने ८.३९ प्रतिशत प्रकोपदर रहेको छ । गत तीन वर्षको हात्तिपाइले विरुद्धको आम औषधि सेवान अभियानको तथ्यांकको आधारमा आ.व.२०७७/०७८ मा जिल्लाको ८३ प्रतिशत हुँदा शुद्धोधन गाउँपालिकाको ८९ प्रतिशत रहेको छ, त्यसै गरी आ.व.२०७८/०७९ मा जिल्लाको ९० प्रतिशत हुँदा शुद्धोधन गाउँपालिकाको ९३ प्रतिशत रहेको छ र आ.व.२०७९/०८० मा जिल्लाको ८७.१७ प्रतिशत हुँदा शुद्धोधन गाउँपालिकाको ९५ प्रतिशत औषधि सेवन गरेको तथ्यांक रहेको छ ।

२.५.२ विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरु अर्न्तगत हात्तिपाइले प्रभावितको वर्तमान अवस्था

वार्ड नं	स्वास्थ्य चौकी	खुट्टा, हात सुन्निने र लिम्फेडेमा	हाइड्रोसेल/स्तन सुन्निने	दुबै	सामान्य	मध्यम	जटिल	जम्मा	जम्मा पुरुष	जम्मा महिला
१	पतरिया स्वास्थ्य चौकी	१२	५१	०	५५	८	०	६३	५२	११
२	नन्दनगर स्वास्थ्य चौकी	२	११	०	१२	१	०	१३	१३	०
३	लवनी स्वास्थ्य चौकी	१	१६	०	०	१७	०	१७	१७	०
४	विठुवा स्वास्थ्य चौकी	०	६	०	६	०	०	६	६	०
५	हथिहवा स्वास्थ्य चौकी	०	२१	०	२१	०	०	२१	२१	०
६	बाँसखोर स्वास्थ्य चौकी	०	३	०	१	२	०	३	३	०
जम्मा		१५	१०८	०	९५	२८	०	१२३	११२	११

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिकामा, स्वास्थ्य शाखा

आ.व. २०७९/०८० मा हात्तिपाइलेको आम औषधि सेवन पश्चात स्वास्थ्य कार्यालय कपिलवस्तुले संचालन गरेको हात्तिपाइले रोग व्यवस्थापन तथा अपांगत न्यूनिकरण नक्शांकनका आधारमा शुद्धोधन गाउँपालिकामा जम्मा १२३ जना (१५ जना हात तथा खुट्टा सुन्निएका, १०८ जना हाइड्रोशिल भएका) त्यस मध्ये ९५ जना सामान्य असर देखिएका, २८ जना मध्यम असर देखिएका र शून्य गम्भीर असर देखिएका विरामीहरुको तथ्यांक रहेको छ । यी १२३ जना प्रभावित व्यक्तिहरुको तथ्यांकबाट १० प्रतिशत केश लिई प्रमाणिकरण गर्दा ९३ प्रतिशतमा हात्तिपाइले भएको पुष्टि भएको छ ।

३. जुका (Soil-Transmitted Helminths)

३.१ परिचय

विभिन्न प्रजातिका परजीवीकारण जुकाको सङ्क्रमण हुन्छ। सरसफाईको अवस्था राम्रो नभएका स्थानहरूमा सङ्क्रमित मानिसको दिसामा पाईने जुकाका अण्डाहरूबाट सङ्क्रमण हुन्छ। संसार भरमा वर्षेनी झण्डै १५ करोड मानिसहरूमा जुकाको सङ्क्रमण पाईएको छ। जुकाको संक्रमण भएका बाल-बालिकाहरू कुपोषितहुनुका साथै शारीरिक रूपमा समेत कमजोर हुन्छन्। सरसफाईको व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउन सकेमा र उचित किसिमको स्वास्थ्य शिक्षा प्रदान गर्न सकेमा जुकाको संक्रमणबाट बाच्न सकिन्छ। संक्रमण भई हालेमा पनि सुरक्षित र प्रभावकारी औषधीबाट उपचार गर्न सकिन्छ।

३.२ जुका सर्ने तरिका:

- सङ्क्रमित मानिसले दिसा गर्दा दिसा संगै निस्कने अण्डाहरूको सम्पर्कबाट अर्को व्यक्तिमा सर्दछ।
- वयस्क जुकाहरू मानिसको आन्द्रामा बस्दछन् र हरेक दिन हजारौं अण्डा पार्दछन्, खुल्ला रूपमा दिसा गर्ने स्थानहरूमा दिसा सँगै निस्किएका अण्डाहरू माटोमा मिसिन पुग्छन् र ती अण्डाहरू १ वर्ष सम्म माटोमा बाँच्न सक्छन्।
- राम्रोसंग सफा नगरिएको तथा नपकाईएको सागपातको सेवन बाट पनि संक्रमण हुनसक्छ।
- दुषित पानी पिउनाले पनि सङ्क्रमण हुनसक्छ।
- माटोमा जुकाका फुलहरू हुनसक्ने हुनाले साना बालबालिकाहरू माटोमा खेल्दा, हातखुट्टा सफा नगरी खाँदा, मुखमा अण्डाहरू पगेर सङ्क्रमित हुन सक्छन्।
- अडकुसे जुकाका अण्डाहरू माटोमैलाभाको रूपमा विकसित हुन्छन्, खाली खुट्टा हिँड्दा यिनीहरू छाला छेँडेरै मानिसको शरीरमा प्रवेश गर्न सक्दछन्।

३.३ जुकाको लक्षण तथा चिह्नहरू:

- वाकवाकी लाग्नु, वान्ता हुनु
- पेट दुख्नु, पेट सुन्नित
- खाना रुची नहुनु
- कमजोरी महशुस गर्नु
- अनुहार फुस्रो देख्नु
- थकाई महशुस गर्नु
- शरीर चिलाउनु

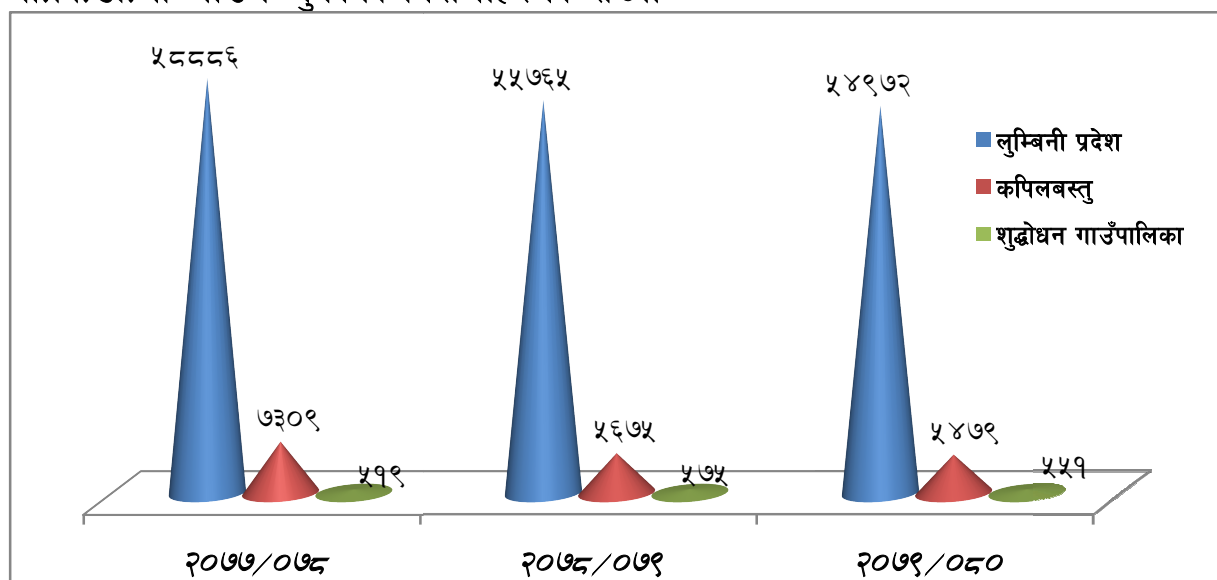
३.४ जोखिममा रहेका समूहहरू:

- बालबालिकाहरू, बुढाबुढीहरू, प्रजनन उमेरका महिलाहरू, जोखिमपूर्ण काममा संलग्न वयस्कहरू जस्तै: कृषि मजदुरहरू र कृषकहरू

३.५ शुद्धोधन गाउँपालिकामाको विगत ३ वर्षको जुकाको विरामीहरूको अवस्था

ओ.पि.डी.मा आउने जुकाका विरामीहरुको संख्या

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिकामा, स्वास्थ्य शाखा, DHIS2

विगत तीन वर्षको तथ्यांकका आधारमा हेर्दा जुकाको विरामीको संख्या लुम्बिनी प्रदेश, कपिलवस्तु जिल्ला को क्रमशः घटदो क्रममा रहेको पाइएता पनि शुद्धोधन गाउँपालिकामाको भने पहिलो आ.व. भन्दा दोस्रो आ.व.मा केही संख्यामा घटेता पनि तेस्रो आ.व.मा भने बढेको तथ्यांकले देखाएको छ । लुम्बिनी प्रदेशको अवस्था हेर्दा [आ.व.२०७७/०७८](#) = ५८८८६ जना, [आ.व.२०७८/०७९](#) = ५५७६५ जना, [आ.व.२०७९/०८०](#) = ५४९७२ जना रहेको तथ्यांकले देखाउँछ । त्यसैरी कपिलवस्तु जिल्लाको अवस्था हेर्दा [आ.व.२०७७/०७८](#) = ७३०९ जना, [आ.व.२०७८/०७९](#) = ५६६७५ जना, [आ.व.२०७९/०८०](#) = ५४७९ जना जुकाको विरामी रहेको मा शुद्धोधन गाउँपालिकामा भने [आ.व.२०७७/०७८](#) = ५१९ जना, [आ.व.२०७८/०७९](#) = ५७५ जनामा जुकाका विरामीहरु आएकोमा [आ.व.२०७९/०८०](#) त्यो संख्या घटेर ५५१ जना रहेको देखिन्छ ।

माथिका तथ्यांकका आधारमा शुद्धोधन गाउँपालिकामा विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट तीन वर्षमा रिपोर्ट गरिएका जुकाका विरामीहरुको स्वास्थ्य संस्था अनुसारको विवरण

संकेत	वार्ड नं	स्वास्थ्य चौकी	२०७७/२०७८	२०७८/२०७९	२०७९/२०८०
ओ.पि.डी.मा आउने जुकाका विरामीहरुको संख्या	१	पतरिया स्वास्थ्य चौकी	१७९	१४०	११४
	२	नन्दनगर स्वास्थ्य चौकी	२६	१७	४९
	३	लवनी स्वास्थ्य चौकी	४८	१२७	६१
	४	विठुवा स्वास्थ्य चौकी	६२	९०	७१
	५	हथिहवा स्वास्थ्य चौकी	५२	६३	०
	६	वाँसखोर स्वास्थ्य चौकी	१५२	१३८	२५६
जम्मा			५१९	५७५	५५१

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिकामा, स्वास्थ्य शाखा, DHIS2

४. रेबिज

४.१ परिचय

रेबिज बौलाहा जनावरको टोकाइबाट मानिसमा सर्ने प्राण-घातक रोग हो। यो रोग लागेपछि उपचार हुदैनतर समयमै सावधानी अपनाउन सकेमा यो रोगबाट बच्न सकिन्छ। यो रोग लिसा-भाइरस (Lyssa Virus) को कारणले हुने गर्दछ। रेबिज रोग लागेको जनावरले टोकेमा वा रयाल (Saliva) माध्यमले घाउ वा चोटपटक लागेको ठाँउमा चाटेमा सर्दछ।

४.२ रेबिजका लक्षण तथा चिह्नहरू	निदानको आधार:
ज्वरो आउनु	बिरामीलाई सोधपछ
टाउको दुख्नु	लक्षण तथा चिह्नहरू
टोकेको ठाउँमा दुख्ने वा भ्रमभ्रमाउनु	शारीरिक परिक्षण,
पानी तथा हावादेखि डराउनु	बायोप्सी
भट्का हान्नु, मांसपेशी खुम्चिनु तथा कक्रिनु	
आँखाको नानी ठूलो हुनु	
पसिना बढी मात्रामा आउनु	
रयाल बग्नु वढि मात्रामा आसँ आउनु	
रिस उठ्नु, छटपटी लाग्नु, निरास हुनु र मरिन्छ की भन्ने डर लाग्नु	
बेहोस हुनु वा मृत्यु हुनु आदि।	

४.३ रेबिजको रोकथाम र नियन्त्रणका उपायहरू (यदि कसैलाई बौलाहा वा शङ्कास्पद कुकुर वा जङ्गली जनावरले टोकेको भने निम्न उपायहरू अपनाउनु पर्छ)

- जनावरले टोकेको घाउलाई तुरुन्तै साबुन पानीले १०-१५ मिनेट सम्म राम्ररी सफा गर्ने;
- साबुन पाइएन भने पानीले मात्रै भएपनि पखाल्ने
- उपलब्ध भएमा घाउलाई ७०% ईथानल अल्कोहल वा पोभिडिन आयोडिन लगाउने
- चिकित्सकको सल्लाह बमोजिम रेबि ज विरुद्ध खोप लगाउने।

४.४ रोकथाम तथा नियन्त्रणको उपायहरू

- सचेतना कार्यक्रम
- केसहरूको सूचीकरण
- आइसोलेशन
- दुषित निवारण,
- खोप,
- प्रि-एक्सपोजर प्रोफाइल्याक्सिस,
- पोस्ट-एक्सपोजर प्रोफाइल्याक्सिस,
- स्वास्थ्यकर्मीहरूले ससरक्षाका उपायहरूको अवलम्बन।

शुद्धोधन गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखाको **DHIS2** को तथ्यांकका आधारमा हेर्दा कुकुरको टोकाइका घटनाहरू दर्ता नभएको देखिन्छ।

५. सर्पदंश

५.१ परिचय

सर्पदंश नेपालमा मुख्य जनस्वास्थ्य समस्याको रूपमा रहेको छ। नेपालको तराई क्षेत्रमा सर्पदंशलाई ज्यानै जाने एक प्रमुख समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ। (मुख्य समस्या: प्रदेश २ र लुम्बिनी प्रदेश) सन् २००९ मा विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले नेपालमा यस समस्यालाई उपेक्षित उष्णप्रदेशीय रोगहरूको रूपमा समावेश गरेको हो। विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको लक्ष्य अनुरूप सन् २०३० सम्म सर्पदंशका कारण हुने मृत्यु र अपाङ्गतालाई ५० प्रतिशतले कम गराउने उद्देश्य रहेको छ। यस रोगको जोखिममा कृषकहरू तथा कृषि कार्यका मजदुरहरू, माछा मान्नेहरू, सपेराहरू तथा बालबालिकाहरू रहेका छन्।

५.२ सर्पदंशका लक्षण तथा चिह्नहरू

गोमन तथा करेत जस्ता सर्पहरूको विष स्नायुहरूमा असर गर्छ र पक्षघात गराउने खालका लक्षणहरू हुन्छन्।

- डसेको भागमा सर्पको दाँतको चिह्न देखिन सक्छ, तर सधैं यो देखिन्छभन्ने छैन, डसेको भाग दुख्ने सुनिने, घाउ हुने, फोका उठ्ने, नीलडाम बस्ने,
- आखाको माथिल्लो ढकनी खोल्न नसक्ने, धमिलो देख्ने एउटै वस्तु दुईवटा देख्ने आँखाको नानी ठुलो हुने र टर्चले हेर्दा कुनै प्रतिक्रिया नदेखाउने
- थुक निल्ल गाढ्ने हुने, मुखबाट र्याल बगिरहने, खाना निल्ल नसक्ने, स्वाद र सुघ्ने शक्ति घट्दै जाने, जिब्रो दाँत भन्दा बाहिर निकाल्न नसक्ने, मुख खोलन नसक्ने, स्वर परिवर्तन हुँदै जाने, बोल्न नसक्ने,
- वाकवाकी लाग्ने, बान्ता हुने, पेटदुख्ने, कमजोरी महसुस हुने, चक्कर लाग्ने,
- रक्तचाप घट्दै जाने, बेहोस हुने, मुटुको चालमा गडबडी आउने,
- अनुहार रातो हुने, सास फेर्न गाढ्ने हुने, रिंगटा लाग्ने, पसिना आउने, छाती भारी हुने, घाँटी अड्याउन नसक्ने,
- हातखटुटा भ्रमभ्रमाउने, लुलो हुने र पूरै शरीरको पक्षघात हुने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छ,
- पछि गएर डसेको ठाँउमा सङ्क्रमण हुने, पाक्ने र अङ्ग नै कुहिने पनि हुन्छ, मृगौलाले काम नगर्ने हुन्छ।
- भाइपर जातका सर्पहरूको विषले रगत जम्ने प्रक्रियामा असर गर्ने भएकाले निम्न खालका लक्षणहरू देखा पर्छन्
- डसेको ठाँउबाट रगत बग्ने साथै गिजा, नाक, मुखबाट रगत बग्ने, छालामा मसिना र ठुलाठुला राता दागहरू देखिने, रगत बान्ता हुने, खकारमा रगत देखिने, पिसाबमा रगत देखिने, मष्तिस्कमा रगत बग्ने आदि।

५.३ प्राथमिक उपचार तथा प्रेषण

- सर्पले डसेको व्यक्ति प्रायः अत्यन्त डराएको हुने हुँदा उसलाई हौसला तथा सान्त्वना दिनुपिनुपर्छ जस्तै : तपाईंलाई सर्पले नै टोकेको नहुन पनि सक्छ, सबै सर्प विषालु हुँदैनन् तपाईंलाई डस्ने सर्पले विष नछोडेको पनि हुनसक्छ, सर्पको डसाइका कारण मृत्युनै भइहाल्छभन्नेत छैन,

- सर्पले टोकेपछिनदगुर्ने, टोकेको भागलाई धेरै चलाउनाले विष छिटो र बढी मात्रामा रगत र लिम्फमा फैलिने भएकोले उक्त भागलाई सकेसम्म नचलाउने;
- हातखटुटामा टोकेको छ भने काम्रो लगाएर नचलाइकन राख्नुपर्छ;
- गोमन र करेतले टोकेको हो भने टोकेको भागबाटमाथि हल्का दबाव पर्नेगरी पट्टी बाँध्नुपर्छ तर एकै ठाउँमा एकदमै कसेर बाँध्नु हुँदैन। कस्सेर बाँधनाले त्यसभन्दा मुनिककक भागमा रक्तसञ्चार पूरै बन्द भई उक्त भाग मर्छ; र विषका लक्षणहरू कम नभएसम्म वा स्वास्थ्य संस्थामा नपगुनुजेल त्यो प्रेशर ब्यान्डेज खोल्नुहुँदैन। सकेसम्म चाँडो बिरामीलाई नजिकको अस्पताल वा सर्पको टोकाइको उपचार हुने केन्ट्रमा नसुताइकन बसालेर लग्नुपर्छ। यसो गर्दा टोकेको भागलाई सकेसम्म कम चलाउने।

५.४ सर्पले डसेमा के गर्नुहुँदैन:

- दगुर्नु हुर्नु हुँदैन (DO NOT RUN),
- चिर्ने वा प्वाल पार्ने गर्नुहुँदैन,
- बेस्सरी कसिने गरि बाँध्नु हुँदैन,
- घाउ चसुनु हुँदैन:
- कुखुराको चाक टँसाएर विष निकाल्ने काम नगर्ने, थाल टँसाउने जस्ता अन्ध विश्वासमा नलाग्ने, धामी भाक्रीकोमा नलग्ने, सपेरामाथि विश्वास नगर्ने,
- घाउमा कुनै पनि किसिमको केमिकल, मल्हम वा जडिबटी लगाउनु हुँदैन।

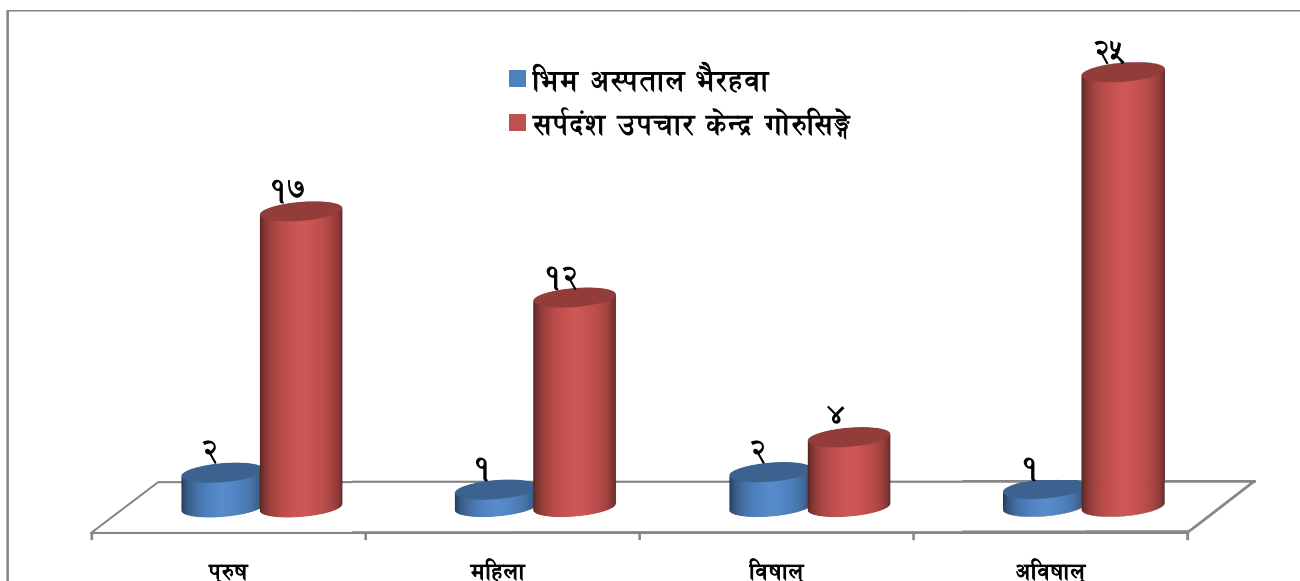
५.५ रोकथामका उपायहरू

सर्पदंशबाटबच्नका लागि अपनाउनपुर्ने सावधानीहरू:

- सर्पलाई समाउने, जिस्काउने, मार्ने गर्नु हुँदैन र मरे जस्तो भए पनि नचलाउने;
- बालबालिकाहरूलाई सर्प आउन सक्ने ठाउँहरूबाटटाढै राख्नुपर्दछ;
- सर्पदंशबाटबच्नका लागि खेत बारीमा काम गर्दा सम्भव भएसम्म शरीर ढाकिने कपडा, बुट तथा पञ्जा लगाउन सकिन्छ;
- सकेसम्म भुँइमा नसुत्ने, सुत्ने परेमा भुल लगाएर सुत्ने, सुत्ने ठाउँसँगै कुखुराको खोर राख्नुहुँदैन किनकि साना कुखुराको शिकारका लागि सर्पहरू घरभित्र छिर्दछन्;
- घरवरिपरि सफा राख्नेघाँस काट्ने भारपात तथा कसिङ्गर हटाउने;
- घरको भ्याल ढोका राम्ररी बन्द गर्ने;
- घरभित्र मुसालाई नियन्त्रण गर्ने;
- दाउरा घरभन्दा टाढा राख्ने
- राती घरबाटबाहिर निस्कदा टर्च बालेर हिड्ने वा लट्टी लिएर ठ्याक ठ्याक गर्दै हिड्ने;
- हातलाई प्वाल भित्र वा रुखको प्वाल वा घाँस भित्र नछिराउने र
- जुत्ता वा लुगा लगाउनु अगाडी चेकजाँच गरेर मात्र लगाउने ।

शुद्धोधन गाउँपालिकामको आ.व. २०७९/०८० को सर्पदंशका बिरामिको अवस्था

स्रोत: भिम अस्पताल, भैरहवा र गोरुसिङ्गे सर्पदंश उपचार केन्द्र

शुद्धोधन गाउँपालिकामबाट सर्पको टोकाइका कारण आ.व. २०७९/०८० मा भिम अस्पताल भैरहवामा ३ जना बिरामी (२ पुरुष र १ महिला) गएकोमा १ जना बिरामी अविषालु सर्पको टोकाइ भएको र २ जना बिरामी विषालु सर्पको टोकाइ भएको तथ्यांकले देखाएको छ ।

त्यसै गरी सर्पदंश उपचार केन्द्र, गोरुसिङ्गे कपिलवस्तुमा आ.व. २०७९/०८० मा सर्पको टोकाइका कारण २९ जना बिरामी (१७ पुरुष र १२ महिला) गएकोमा २५ जना बिरामी अविषालु सर्पको टोकाइ भएको र ४ जना बिरामी विषालु सर्पको टोकाइ भएको तथ्यांकले देखाएको छ ।

६. लुतो

६.१ परिचय

लुतो छालामा लाग्ने र अत्यधिक चिलाउने एक प्रकारको सरुवा रोग हो। यो एक व्यक्ति देखि अकोव्यक्तिकोसंसर्गबाट सर्दछ। यो सबै उमेर समूहका बच्चा बुढा जो कोहीलाई पनि लाग्न सक्छ। यो साकोप्टेस स्क्वाबी नामक परजीवीद्वारा लाग्दछ। १५ देखि २० वटा लुतोको परजीवी समस्याल्याउनका लागि पर्याप्त हुन्छन्। यसको समस्या विश्वका सबैजसो गर्मी ठाउँहरूमा देखिएको छ।

विश्वका भण्डै २० करोड मानिसहरूमा यो रोग जुनसुकै समयमा पनि भरइरहने अनुमान गरिएको छ। प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपदको समयमा यस रोगको महामारी फैलने सम्भावना रहन्छ।

६.२ लुतोको प्रकार

लुतोलाई दुई प्रकारले बाँडिएको छ :

१. सुके लुतो : यस्मा लुतो प्रभावित छालामा स-साना सेता दाग सोभै आँखाले देख्न सकिन्छ। यो लुतोले दिउँसोभन्दा रातमा बढी सताउँछ।

२. पकुवा लुतो: लुतो आएको ठाउँमा बढी कन्याउने गर्नाले वा अन्य जीवाणको सङ्क्रमण हुनाले लुतो भएका ठाउँमा पाकेका बिबिरा देखिन सक्छन्। यस्ताई पकुवा लुतो भन्ने चलन छ।

६.३ लुतो रोग सर्ने तरिका

- लुतोको मुख्य कारण नै साकोप्टेस स्क्वाबी नामक सूक्ष्म परजीवीको सङ्क्रमण हो,
- यिनीहरूको उपस्थिति, यसका अण्डा तथा उत्सर्जित फोहरसँग छालामा हुने एलर्जीका कारण हामीलाई चिलाएको अनुभूति हुन्छ,
- पोथी परजीवीले छालाको बाहिरी सतहभन्दा भित्र अण्डा पार्छ,
- अण्डाबाट परजीवी जन्मेपछि ती पुनः छालाको बाहिरी सतहमा निस्कन्छन् र शरीरमा यत्रतत्र फैलन्छन् या सम्पर्कमा आउने अन्य व्यक्तिमा सर्दछन्,
- सामान्यतया: यो रोगको सर्ने अवधि (Incubation period): २ देखि ६ हप्ताको हुन्छ।

६.४ लक्षण तथा चिह्नहरू

लुतोका सामान्य लक्षणहरू यस प्रकार छन् :

- अत्याधिक छाला चिलाउने; विशेष गरी राति र तातो पानीले नुहाए पछि बढी चिलाउँछ,
- लुतो धेरै जसो काछमा, औंलाको कापमा, परुषको अण्डकोष एवम महिलाको योनीको वरिपरि, हत्केला, पैतालामा, काखीमा, कुहिनामा, स्तनको तल्लो भागमा तथा काँधमा हुने गर्छ,
- मसिना बिबिरा तथा चाला हुने गर्दछ साथै सङ्क्रमणको कारणले पाक्ने र पानी बग्ने समस्याहुन्छ।

६.५ उपचार

- विरामी र उसको सम्पर्कमा आएका सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई उपचार गर्नु पर्छ। यदि सङ्क्रमितव्यक्ति समूहमा जस्तै: व्यारेक, होस्टलमा बस्ने गरेको छ भने सबै जनालाई उपचार गर्नु पर्दछ ,
- १% गामा बेन्जिन हेक्जाक्लोराइड (Gamma BenzeneHexachloride) घाँटी मुनी शरीरभरि लगाउनपर्दछ। ३ दिनपछि र १ हप्तापछि पुनः लगाउनु पर्दछ,

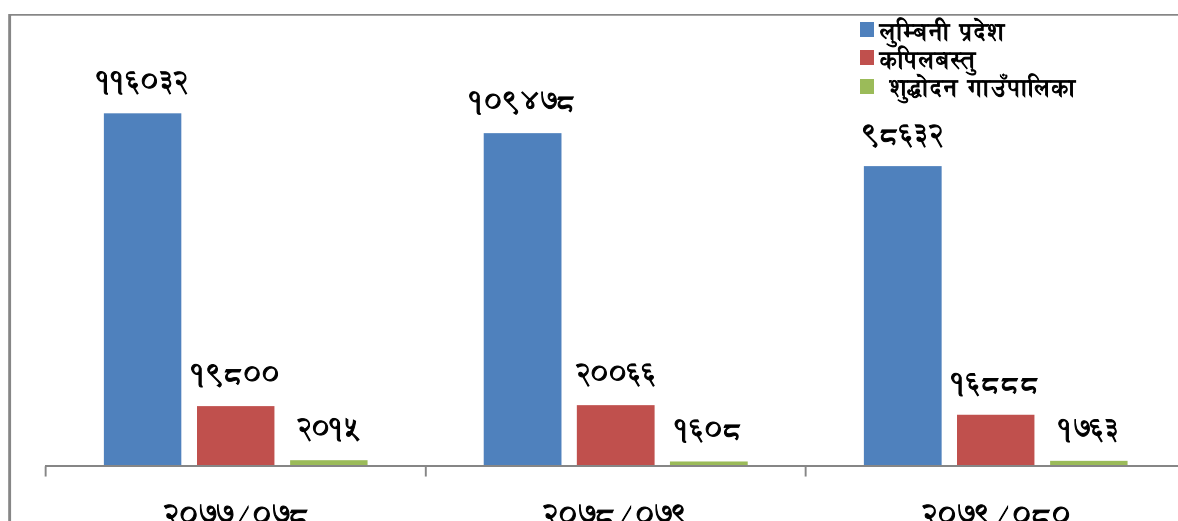

- लुतोको वैकल्पिक उपचार: ५ प्रतिशत पर्माथ्रिन क्रीम प्रयोग गर्न सकिन्छ, पर्माथ्रिन क्रीम (Permethrin-5U cream) बयस्कमा घाँटीमुनि शरीरभरि लगाउनु पर्दछ, ३दिनपछि र १ हप्ता पछि पुनः लगाउनु पर्दछ, गर्भवती र बच्चाहरूमा पर्माथ्रिन क्रीम मात्र सरुक्षित हुन्छ।
- कुनै कुनै बिरामीमा २५ प्रतिशत बेनजाइल बेनजोनेट लोशन अथवा १० प्रतिशत सल्फर मलमको प्रयोग पनि गरिन्छ।

रोकथाम

- व्यक्तिगत सरसफाईमा ध्यान दिनु अति आवश्यक हुन्छ जस्तै: दिनहुँ साबुनपानीले मिचिमिचि नुहाउने, अरुले प्रयोग गरेको लुगाफाटा तथा विस्तारा प्रयोग नगर्ने,
- सवैलुगा फाटा तथा विस्तारा धुने वा पानीमा उमाली घाममा सुकाउने,
- स्वास्थ्य शिक्षा र सञ्चार यसबाट बच्ने उपाय बारेमा सवैलाई जानकारी दिनुपिन्छ।

शुद्धोधन गाउँपालिका को ३ वर्षको लुतोको बिरामीको अवस्था

स्रोत :DHIS2

विगत तीन वर्षको तथ्यांकका आधारमा हेर्दा लुतोका बिरामीहरूको संख्या कपिलवस्तु जिल्ला र शुद्धोधन गाउँपालिकामा क्रमशः आ.व. २०७८।०७९ सामान्य बढेको देखिएता पनि समग्र रूपमा घटदो क्रममा रहेको पाइन्छ । लुम्बिनी प्रदेशको अवस्था हेर्दा आ.व. २०७७।०७८ = ११६०३२ जना, आ.व. २०७८।०७९ = १०९४७८ जना, आ.व. २०७९।०८० = ९८६३२ जना रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी कपिलवस्तु जिल्लाको अवस्था हेर्दा आ.व. २०७७।०७८ = १९८०० जना, आ.व. २०७८।०७९ = २००६६ जना, आ.व. २०७९।०८० = १६८८८ जना रहेको देखिन्छ । भने शुद्धोधन गाउँपालिकामाको अवस्था हेर्दा आ.व. २०७७।०७८ = २०१५ जना, आ.व. २०७८।०७९ = १६०८ जना, आ.व. २०७९।०८० = १७६३ जना रहेको तथ्यांकमा देखिन्छ ।

माथिका तथ्यांकका आधारमा शुद्धोधन गाउँपालिकामा स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट तीन वर्षमा रिपोर्ट गरिएका लुतोका विरामीहरुको स्वास्थ्य संस्था अनुसारको विवरण

संकेत	वार्ड नं	स्वास्थ्य चौकी	२०७७/ २०७८	२०७८ /२०७९	२०७९ /२०८०
ओ.पि.डी.मा आउने लुतोका विरामीहरुको संख्या	१	पतरिया स्वास्थ्य चौकी	४३६	२९३	३६२
	२	नन्दनगर स्वास्थ्य चौकी	८५	१६८	१६२
	३	लवनी स्वास्थ्य चौकी	४१८	२९५	१५३
	४	विठुवा स्वास्थ्य चौकी	२४२	२५१	३०२
	५	हथिहवा स्वास्थ्य चौकी	७०५	३५८	३५५
	६	वाँसखोर स्वास्थ्य चौकी	१२९	२४३	४२९
जम्मा			२०१५	१६०८	१७६३

स्रोत: शुद्धोधन गाउँपालिकामा, स्वास्थ्य शाखा, **DHIS2**

